

Szabó Márk

SZAKÍTÓPRÓBA: NICOLAS SARKOZY RENDKÍVÜLI ELNÖKSÉGE

Ça va changer là, ça va changer („meg fog ez változni”) – ígérte sokatmondóan fenyegető, dühtől fojtott hangon Nicolas Sarkozy 2008 júniusában a France 3 közszolgálati televíziós csatorna stúdiójában, még az adás megkezdése előtt.¹ Az elnök alig leplezett felháborodását az váltotta ki, hogy az egyik kellékes nem viszonzta a köszönését; Sarkozy cserébe megjegyezte: a „súlyos” udvariatlanság nem marad következmények nélkül. Az államfő és a közszolgálati televízió közötti feszültség forrása az akkoriban bejelentett döntés volt, mely szerint 2009 januárjától fokozatosan megszűnnek a reklámok a közpénzen fenntartott csatornákon, számottevő költségkiesést okozva ezzel – többek között – a France 3-nak is. Az „off record” felvett jelenet azonban – vélhetően az egyik „ellenálló” alkalmazott jóvoltából – kikerült a világhálóra, kellemetlen helyzetbe hozva ezzel mind az elnöki hivatalt, mind a tévécsatornát. A változást ígérő államfő ezt a (média)háborút végül megnyerte: 2011 novemberétől már nem lehet semmilyen reklámot közvetíteni a közszolgálati adókon. A megválaszolandó kérdés azonban továbbra is az, hogy milyen mértékben sikerült teljesítenie többi ígérését a „szakítást” (*rupture*) ígérő politikusnak szűk másfél esztendővel a soron következő, 2012-es köztársasági elnökválasztás előtt.

A 2010 őszen akut üzemanyag-ellátási válságig fokozódó országos sztrájk- és tüntéssorozatok elsődleges értelmezése szerint Nicolas Sarkozy nyugdíjreformja, vagyis a korhatár megemlése bénította le Franciaországot. Valójában azonban a válság sokkal mélyebb okokkal magyarázható: az elnöksége első szakaszában dinamikus reformok sorozatát bejelentő államfő, noha minden lehetősége adva volt rá, a várakozásokkal ellentétben nem tudott koherens politikai nézetrendszert formálni programjából. Más szóval: nincs „izmus”, konzisztens Sarkozy-kép, aminek hiányában a fogyó népszerűség kizárólag a köztársasági elnökre hullik vissza, többek közt azért is, mert minden elődjénél markánsabb egyszemélyes műfajjá változtatta saját szerepét.

Ennek ellenére, ha győz is Sarkozy 2012-ben, éppen a koherens kormányzati és személyzeti politikák hiányában már nem lehet beszélni a nevéhez fűződő „izmusról”. Ennek elszalasztásával pedig az európai polgári jobboldal ismét elveszítette annak lehetőségét, hogy legyen egy hosszú távon meghatározó viszonyítási pontja. (Ami a reagenizmus formájában évtizedekre iránytűként szolgált az amerikai konzervatívoknak, az továbbra is hiányzik Nyugat-Európának.)

¹ A videó megtekinthető: www.dailymotion.com/video/x5yyb9_sarkozy-en-off-sur-france-3_news.

Rendkívüli körülmények

A 2010-es a francia politika „évad” alighanem a november végén bejelentett kormányátalakítással zárult, amellyel Sarkozy köztársasági elnöknek három célja lehetett: egyrészt a figyelem magára vonásával újfent megragadni a kezdeményezést és pozitív irányba fordítani a napirend alakulását, másrészt szimbolikusan is véget vetni a nyugdíjkorhatár megemlése miatti zavargások heteinek, végül pedig megkezdeni a 2012-es megmérettetésig tartó „hosszú menetelést”. Végigtekintve a 2007 májusa és 2010 vége közti három és fél éven, Sarkozy elnökségének fogalmi keretét talán leginkább a rendkívüliségben lehetne megragadni: e negyvennégy hónap szinte folyamatos belpolitikai mozgósítással telt, az elnökválasztást követően 2007 júniusában hagyományosan megújították a nemzetgyűlési mandátumokat, 2008 márciusában helyhatósági, 2009 júniusában európai parlamenti, 2010 márciusában pedig regionális választásokat tartottak, vagyis az ötéves elnöki ciklus egyetlen „békeéve” a 2011-es lesz. A látszat ellenére azonban legfeljebb az első hat hónap telhet relatív nyugalomban, hiszen az elnökválasztási kampány nulladik fázisa alighanem már egy évvel a megmérettetés előtt kezdetét veszi.

Nemcsak belpolitikai és választási okok miatt bizonyult az elmúlt időszak rendkívülinek Franciaországban: a 2008-ban világszintű méreteket öltő pénzügyi és gazdasági válság nem hagyta érintetlenül Sarkozy eredeti elnöki forgatókönyvét sem. A megválasztásakor minden elődjéhez képest markánsabb dereguláció, piacpárti reformok és közteher-csökkentés üzenetével az Élysée-palotát elfoglaló politikus az elkerülhetetlen recesszió és globális gazdasági átalakulás nyomán egyik pillanatról a másikra visszatért a klasszikus etatista francia hagyományokhoz, sőt több alkalommal is kijelentette, hogy a *laissez-faire* kapitalizmus halott.² Így paradox módon mára pontosan az a köztársasági elnök hirdeti szinte minden nemzetközi és belföldi fórumon a szabadpiac kudarcát, illetve az állam gazdasági szerepvállalásának újraértelmezését – és erősítését, akit néhány évvel ezelőtt politikai ellenfelei még „liberálisként” támadtak, ami a francia nyilvánosságban alkalmazható egyik legerősebb stigma.

Az ötödik köztársaság 1958-as alapítása óta eltelt bő fél évszázad politikatörténetének fényében rendkívülinek nevezhető mindezek tetejébe Sarkozy személye, illetve megválasztásának körülményei is.³ A jelenleg hivatalban lévő köztársasági elnök ugyanis nem *énarque*, vagyis nem a hagyományos francia elitképző ENA (École Nationale d'Administration), azaz a Nemzeti Közigazgatási Egyetem növendékeként, hanem pusztán jogi diplomával, ráadásul bevándorló szülői háttérrel ért a politikai hierarchia csúcsára. Hendikepjeit tetézendő jobboldali létére urbánus – 1983-tól 2002-ig az exkluzív Neuilly-sur-Seine polgármestere volt, ráadásul elődjével ellentétben nem mutat különösebb vonzalmat az agrárium iránt –, nem iszik bort, és deklaráltan rajong az Egye-

² Erről beszélt – többek között – a davosi Világ gazdasági Fórum megnyitójának alkalmából is: *A Davos, Sarkozy fustige les dérives du capitalisme*, Le Figaro 2010. január 28. (www.lefigaro.fr/conjoncture/2010/01/27/04016-20100127ARTFIG00769-a-davos-sarkozy-fustige-les-derives-du-capitalisme.php).

³ Vö. William PFAFF: *In Sarkoland*, The New York Review of Books 2007. június 14.

sült Államokért.⁴ A választók többségét mégis úgy tudta maga maga mögé állítani, hogy 2007-ben a távozó Jacques Chirac politikailag szklerózisos jobbközép kormányának egyik legerőteljesebb exponált tagjaként sikerrel kampányolt a „szakítás” üzenetével és annak az UMP-nek a támogatásával, amely párt 2002-től az államfő nemzetgyűlési többségét biztosította, egy ideig még a nevében is hordozva ebbéli funkcióját.⁵

Sarkozy személyisége, politikusi szerepfelfogása, valamint az elnöki hivatalhoz való hozzáállása is sok tekintetben elüt a francia hagyományoktól. Frontális médiapolitizálása, hiperaktivitása, illetve a félelnöki rendszer közjogi hagyományait és szerepmegosztását felrúgó egyszemélyes döntéshozói stílusa nem hasonlítható egyetlen elődjéhez sem. Igaz, amilyen sikeresnek bizonyult mindez eleinte, annyira nehézzé teszi a népszerűtlenségből való kilábalást. Hagományosan ugyanis a francia elnök – élve az 1958-as alkotmány rá szabott kereteivel – leginkább a francia identitásban mélyen gyökerező nagyság utáni vágyat megjeleníteni képes külpolitikai, diplomáciai kérdésekben aktív, míg a megosztónak számító belügyek menedzselését a neki alárendelt miniszterelnök végzi. Ezért gyakran ez utóbbira hárul egy-egy népszerűtlen kormányzati politika elfogadtatása, illetve megvédése, majd kudarc esetén az ezzel járó „önként” távozás hálátlan szerepe is. Voltaképpen erről a köztársasági elnöki pozícióval járó kényelmi-biztonsági funkcióról mondott le Sarkozy már elnöki ciklusa előtt, jelenlegi elutasíttósága pedig jórészt ennek tudható be. Többek közt ez magyarázza azt is, miért kényszerült az utolsó pillanatban úgy átalakítani kormányát, hogy minden előzetes várakozás – és politikai racionalitás – ellenére megtartotta pozíciójában a mind stílusában, mind személyiségében jóval visszafogottabb François Fillon miniszterelnököt, aki nem melleleg hosszú hónapok óta jóval népszerűbb főnökénél.

Sarkozy eddigi elnöki teljesítményének értékelésekor tehát a hangsúlyt célszerű a rendkívüli körülményre helyezni, ebben a keretben vizsgálni, mi sikerült az ígért „szakításból”. Tény: a permanens rendkívüliség állapotának előidézéséért maga a köztársasági elnök és tanácsadói is jelentős részben felelnek, illetve mára e paradigma foglyává is váltak. Ezzel lehet magyarázni, hogy miért igényelt bárminemű magyarázatot is a nemrég végrehajtott kormányátalakítás, amelynek keretében az eddig stratégiai pozíciókat elfoglaló centrista és baloldali kabinetttagok posztjait a gaulle-ista államfő szinte kivétel nélkül jobboldali döntéshozóknak juttatta. Sarkozy ugyanis elnökké választásától egészen mostanáig makacsul – saját többsége olykor nyíltan megfogalmazott kritikáját figyelmen kívül hagyva – ragaszkodott a „nyitás” (*ouverture*) politikájához, aminek keretében jóval a gesztuspolitizáláson túlmutató horderejű pozíciókba „importált” (ex-)szocialista kádereket.⁶ Így válik magyarázatra szorulóvá három és fél év rendkívüli személy-

⁴ Az Economist ezért – Albert Camus regényére utalva – a *l'étranger* ('az idegen') jelzővel illette egyik nemrég készített vezércikkében: *Je t'aime, moi non plus*, The Economist 2010. szeptember 11–17., 23.

⁵ Az UMP rövidítés ugyanis eredetileg *Union pour la Majorité Présidentielle*, vagyis az Elnöki Többség Uniója elnevezést fedte, csak ezt követően alakult át és lett *Union pour un Mouvement Populaire*, amit magyarul többnyire Népi Mozgalmi Unióként fordítanak.

⁶ Kormánytag volt 2010 novemberéig a semmilyen jobboldali beágyazottsággal nem rendelkező Bernard Kouchner emberi jogi aktivista, sokáig még miniszterelnök-esélyesként tartották számon a szintén nem

zeti politika után, ha a jobbközép államfő markánsan a saját politikai hátszögéből mérít a kormánytagok kiválasztásánál.

Ami sikerült Sarkozynak

A köztársasági elnök már beiktatását megelőzően is azt hangoztatta: megválasztása esetén tabudöntő reformdöntések meghozatala veszi kezdetét. *Vízijója* középpontjában a gazdasági versenyben a világ élvonalától egyre inkább lemaradó Franciaország felzárkóztatása volt. Ez azonban – eredetileg legalábbis – messze túlmutatott a hagyományosnak mondható gazdaságpolitikai és költségvetési átrendezésen: Sarkozy az államról való francia gondolkodás évtizedes-évszázados beidegződéseinek felülírását hirdette, a jóléti jogok felülvizsgálatát, a világ legnagyobbvonalúbbjaként számon tartott szociális ellátórendszerének gyökeres átrendezését. Az addig domináns francia közbeszédbe olyan, korábban szinte teljes mértékben hiányzó fogalmakat vezetett vissza, mint az érdemelvőség, a köztehercsökkentés, az állam karcsúsítása és a szabad piacpárti gazdaságpolitika.⁷ Abban a Franciaországban, ahol 1982 márciusában a néhai államfő, a kommunista és szocialista pártok támogatásával kormányzó François Mitterand rendeletben 65-ről 60 évre csökkentette a nyugdíjkorhatárt, az 1990-es évek második felében pedig a szintén szocialista miniszterelnök, Lionel Jospin kormánya 35 órában maximálta a heti munkaóra-terhelést, Sarkozy koncepciói már kimondásuk pillanatában szerzett jogokat sértettek.

Programja gyakorlatba való átültetéséhez hivatalba lépése pillanatában az elnök számára két közvetlen közelmúltbéli politikusi reformerelőkép volt adott: Jean-Pierre Raffarin ex-miniszterelnöké (2002–2005) és elnöki hivatali elődjéé, Jacques Chiracé. Előbbi a nagy strukturális átalakítások végrehajtása előtt minden társadalmi csoporttal, érdek-képviseleti szervvel és politikai frakcióval igyekezett konszenzust keresni, aminek következtében kezdeményezései vagy javarészt elhaltak, vagy az eredetihez képest a felismerhetetlenségig felpuhultak. Ez alól egyedül a 2003-as nyugdíjreform számít kivételnek, annak végrehajtója pedig nem más volt, mint a 2007 óta miniszterelnök François Fillon. Raffarin egykori „főnöke”, Chirac viszont rendre minden elővigyázatosság nélkül jelentette be egy-egy ötletét, aminek következtében kontrollálhatatlanul rászabadult a társadalmi felháborodás. Ilyen volt például a már Chirac első, 1995-ös győzelme után bejelentett nyugdíjreform, aminek már az első bejelentése egész Franciaországot napokra lebénító sztrájkokat eredményezett. Az akkori államfő a lehető

a gaulle-ista tradíciót megtestesítő Jean-Louis Borloo környezetvédelmi tárcavezetőt, de például a honvédelmi tárcát sem konzervatív vezető irányította. Az egykor forradalminak szánt „nyitást” ma két kormánytag hivatott szimbolizálni: a homoszexualitását nyíltan vállaló Frédéric Mitterrand kultuszminiszter – a néhai államfő unokaöccse –, illetve Eric Besson ipari és energetikai tárcavezető. Részletekért lásd *Le gouvernement Fillon III ancré à droite pour 2012*, Le Figaro 2010. november 15. (www.lefigaro.fr/politique/2010/11/14/01002-20101114ARTFIG00213-remaniement-le-gouvernement-fillon-iii-ancre-a-droite-pour-2012.php).

⁷ Ezekről részletesen lásd Nicolas SARKOZY: *Vallomások*, Századvég, Budapest, 2006, 115–137.

legrosszabb taktikát választotta: új nemzetgyűlési választást írt ki, aminek következtében öt évig szocialista többséggel került „társbérletbe”, eredeti kezdeményezéséből pedig semmi nem valósult meg. Látható, hogy az eredmény mindkét kormányzati stratégia esetében a „kevés reform, sok beszéd” rossz kombinációja volt.

Mindezek fényében Sarkozy talán az egyetlen járható utat választotta: egyszerre kezdett átalakításokba a gazdaság, az állam és a politika szférájában. Az elnök logikája szerint ugyanis a nagy strukturális átalakítások által kiváltott düh hangja nem lesz sokkal erősebb, ha egynél több területen kezdeményez párhuzamos változásokat, sőt ebben az esetben még az elégedetlenkedők figyelve is megoszlik, aminek nyomán a kormány időt nyerhet. Az Élysée-palotában töltött első év alatt Sarkozy gyors egymás utániségben vágott bele a drasztikus bürokrácia-leépítésbe, a kedvezményes nyugdíjrendszer reformjába és az adórendszer versenyképesebbé tételébe, alkotmányos reformot kezdeményezett, kormányába és fontos pozíciókba pedig bátran nevezett ki baloldali ikonokat, hogy tovább fokozza az amúgy is az események után kullogó szocialista ellenzék zavarát. A stratégiát siker övezte, az államfő túlélte az elmúlt évtizedek kormányzatait rendre meghátrálásra kényszerítő országos sztrájkokat.

Ezzel a stratégiával sikerült 50 százalékban maximálni az elvonható adó- és járuléktérhek szintjét, felszámolni a nagy állami vállalatok alkalmazottainak járó speciális, kedvezményes nyugdíjrendszert, továbbá elérni, hogy csak minden második nyugdíjba vonuló köztisztviselő helyére vegyenek fel új állami alkalmazottat. Olyan, korábban érinthetetlenként számon tartott intézmények is ledőltek, mint a 35 órás munkahét (*les 35 heures*) vagy a boltok kötelező vasárnapi zárva tartása.⁸ A túlórával szerzett jövedelmekre a kormány járulégmentességet hirdetett, 2007 júniusában pedig az államfő Jacques Attali közgazdászt – 1981 és 1990 között Mitterrand elnök személyes főtanácsadóját – kérte fel, hogy tegyen javaslatot a gazdaság versenyképességének további fokozására. A 2008 januárban bemutatott és összesen 316 reformlépést számláló ötletgyűjtemény viszont már a kormányzó jobboldal legelkötelezettebb tagjait és szimpatizánsait is valószínűleg megrázta.⁹ A dokumentum olyan – soha meg nem valósult – ötleteket ajánlott a kormány figyelmébe, mint a megyei szintű közigazgatás leépítése, a nyugdíjrendszer teljes piacosítása, valamint a munkaerőpiac teljes deregulációja. Még ha a tanácsadó testület drasztikus javaslatainak publikálása mögött az a megfontolás húzódott is meg, hogy ezekhez képest szinte bármilyen reformpolitika mérsékeltnek hat majd, a piac és az állam viszonyáról vallott nézeteivel Sarkozy alighanem elnökségének ebben a szakaszában állt a legtávolabb a francia politikai tradíciótól.

⁸ „Normális dolog, hogy nekem kell odatelefonálnom és kinyitatom a boltot, ha Michelle Obama a lányával vasárnap délután szeretne vásárolni?”, hangzott 2009 júniusában Sarkozy sokatmondó kérdése, amely alighanem a hét utolsó napján való nyitvatartás melletti elnöki kommunikációs kampány egyik legszerencsétlenebbre sikerült panelje volt. (*Sarkozy utilise Michelle Obama pour défendre le travail le dimanche*, L'Expansion.com, www.lexpansion.com/economie/sarkozy-utilise-michelle-obama-pour-defendre-le-travail-le-dimanche_184290.html.)

⁹ A hivatalosan „a francia növekedést felszabadító bizottság” (*La Commission pour la Libération de la Croissance Française*) névre keresztelt elnöki tanácsadó testület javaslatsomagját lásd: www.liberationdelacroissance.fr/files/rapports/rapportCLCF.pdf.

A sajtó által hamarosan – és eleinte nem kizárólag negatív felhanggal – „hiperelnöknek” (*l'hyperprésident*) elnevezett Sarkozy korai sikereihez nagymértékben hozzájárult a vele szemben álló szocialisták (Parti Socialiste, PS) világnézete. A Ségolène Royal vezetésével 2007-ben immáron sorozatban a harmadik elnökválasztáson alulmaradó PS gazdaságpolitikai krédója megmaradt az 1980-as években, még Mitterrand alatt kialakított szellemi és filozófiai közegben, tekintet nélkül arra, hogy egyes követelések már a néhai ikon idejében is súlyos működési zavarokhoz vezettek a gazdaságban. Ennek köszönhetően a Royal vezette baloldal ezerötszáz eurós minimálbér-ötlete, a 35 órás munkahét védelme, a tehetősebbekre kivetett további adóterhelés javaslata egyszerre tűntette fel anakronisztikusnak a PS-t és a valóságosnál is piacbarátabbnak Sarkozyt. Ráadásul miközben a francia baloldal Sarkozy – korábban tagadhatatlanul a radikális jobboldali Nemzeti Front által kisajátított – belbiztonsági és bevándorlásügyi javaslatai miatt reflexszerűen a szélsőségek és az intolerancia előretörésétől óvott, az UMP jelöltjének taktikája lényegében semlegesítette Jean-Marie Le Pen pártját, holott a veterán elnökjelölt 2002-ben még a választás második fordulójába jutott. A baloldal helyzetfelismerő gyengeségét mi sem példázza jobban, mint az, hogy 2007-ben a Nemzeti Front vezére az elmúlt negyedszázad egyik leggyengébb szereplésével a szavazatok mindössze 10,44 százalékát szerezte meg.

Adva volt tehát az eleinte egyértelmű politikai sikereket hozó stratégia: gyors egymásutániságban megkezdett reformok, az ellenzéket demoralizáló, ugyanakkor a semleges polgárok szimpátiáját megnyerő személyzeti politika a „nyitás” jegyében, és egy, az 1995-től 2007-ig húzódó Chirac-éra relatív mozdulatlanságával szemben kifejezetten dinamikus elnöki stílus. A politikai lendületet legelőször a 2008. márciusi önkormányzati választás törte meg, amikor a baloldal komoly korrekciót hajtott végre az UMP uralta politikai mezőn,¹⁰ a kormányzó UMP győzelmét hozó 2009-es európai parlamenti választás ugyanakkor azt mutatta: korántsem fulladt még ki Sarkozy elnöki teljesítménye. Olyannyira nem, hogy az összehasonlító közvélemény-kutatások szerint hiába csökkent 2009. áprilisban ismét 36 százalékra a köztársasági elnök bizalmi indexe, ugyanennyi hivatalban eltöltött időt követően mind Chirac, mind Mitterrand bő tíz százalékponttal alacsonyabban állt.¹¹ Ami talán a reformpolitika kezdeti sikereinél is sokatmondóbb: 2008 és 2009 fordulóján a jobb-, ám nem kis meglepetésre a baloldalon is megjelentek olyan vélemények, miszerint a Sarkozy vezette gaulle-ista tábor megnyerte az ideológiai háborút, és ezzel együtt erőfölénybe kerülhet a korábban a progresszió bevehetetlen bástyájaként számon tartott szellemi-kulturális szférában is.¹²

¹⁰ A baloldali Le Monde már ekkor, 2009 márciusában, közvetlenül az önkormányzati vereség után arról cikkezett, hogy az eleinte még diffúz Sarkozy-ellenesség kezd tendenciává erősödni: *Comment l'anti-sarkozisme progresse*, Le Monde 2009. március 7.

¹¹ A jobboldali Le Figaro korabeli cikkcíme is ezt tanúsította: *Sondages: Sarkozy résiste mieux que ses prédécesseurs*, Le Figaro 2009. április 2. (www.lefigaro.fr/politique/2009/04/03/01002-20090403ARTFIG00006-sondages-sarkozy-resiste-mieux-que-ses-predecesseurs-.php).

¹² *La droite affirme qu'elle a gagné à la bataille idéologique*, Le Monde 2008. július 15., 1 és 8; *Entre droite et gauche, une balance inégale*, Le Figaro 2009. november 13. (www.lefigaro.fr/politique/2009/11/14/01002-20091114ARTFIG00079-entre-droite-et-gauche-une-balance-inegale-.php).

Gazdasági paradigmaváltás vagy a „sarkozysme” válsága?

Hiába a 2009. júniusi európai parlamenti választási győzelem és az ellenzéki PS újabb látványos válsága, a 2008 ősze óta Franciaországot is súlyosan érintő recesszió minden tekintetben átrajzolta a politikai arénát. Amint a globális válság Franciaországot is elérte, a reform-agenda észrevétlenül átadta helyét az intenzív állami beavatkozásra épülő bankmentő és növekedésösztönző intézkedéseknek. Sarkozy olvasatában azonban a 26 milliárd eurós konjunktúracsomag, a pénzüzetek szigorúbb állami kontroll alá vonása vagy a közpénzből finanszírozott munkahelymegtartó és -teremtő lépések túlmutattak a pillanatnyi kríziskezelés kényszerén. A válság mint kontextus a kapitalizmus moralizálása és a gazdaságfejlesztő-beavatkozó állam létének igazolásaként jelent meg, vagyis az államfő számára – a franciák piackritikus attitűdjével összhangban – az angolszász liberalizmussal szemben a francia szociális modell létjogosultságát igazolta.¹³ A francia kormány a visszaesés kezdetétől a költségvetés kiadási oldalának megterhelésével finanszírozott programokkal kívánta elejét venni az elhúzódó recesszióknak, aminek következtében a 2009-es évre a büdzsé hiánya már meghaladta a GDP 8 százalékát.

Az aktív állami szerepvállalás keretében Sarkozy a pénzüzetek védelméért cserébe a vezetői prémiumok teljes befagyasztását, a – részben még mindig állami tulajdonú – Renault és a PSA Peugeot-Citroën konszern gyártóegységeinek részleges hazatelepítését és csődhelyzetből közpénzen kimentett gyárak munkahelyeinek megtartását követtelte. Az államfő különböző szociális és foglalkoztatási programkezdeményezéseinek költségvetési súlya már a válság idején meghaladta a hárommilliárd eurót, amiért az UMP fiskális konzervatívjai egyre kevésbé lelkesedtek, és leplezetlen aggodalommal figyelték a költségvetési egyensúly elérését az expanzív gazdaságpolitika miatt 2014-re kitolódó kormányzati lépéseket.

A gazdasági válságból való lassú kilábalás végül Sarkozy minden aktivista kísérlete ellenére magával rántotta már egyébként is gyengülő közbizalmat. Mivel azonban mindvégig a köztársasági elnök volt az, aki egymaga volt hivatott megtestesíteni a kormányzati politikákat, ezúttal is az ő támogatottsága zuhant újabb és újabb történelmi mélypontra, miközben Fillon miniszterelnök őrizni tudta pozícióját. Így míg 2009 nyarán úgy látszott: a baloldal a piac megkérdőjelezhetetlen működési zavarai ellenére sem képes a maga javára fordítani a politikai közhangulatot – nemcsak Franciaországban, hanem a legtöbb nyugat-európai országban sem –, 2010-re már jelentősen megfogyatkozott az államfő mozgásteret. Súlyos legitimációs válságra engedett következtetni a 2010. márciusi regionális választás, amelyen Elzász és két tengerentúli terület kivételével a kormányzó UMP mindenhol alulmaradt baloddallal szemben. Hiába érzett rá Sarkozy a gazdasági paradigmaváltás szükségességére, amikor 2010 tavaszán az látszott körvonalazódni, hogy a tágabb értelemben vett elnöki stratégia veszítette el végleg a támogatást.

¹³ Tény: eleinte nem csak Sarkozy számára, amint arról a markánsan piacpárti Economist 2009. május 7-i címlapja és vezércikke is beszámol. A lap arról írt: az új európai erőssorrendben az „etatista” Franciaország áll legfelül, őt követi a „korporatista” Németország, a „liberális” Nagy-Britannia pedig leghátul kullog.

Ebben a kontextusban célszerű elemezni a nyugdíjkorhatár 60-ról 62 évre történő emelésével járó valóságos politikai kálvária jelentőségét. A 2010. őszi sztrájk- és tüntetéssorozat, valamint az azzal járó kormányzati elbizonytalanodás főleg annak fényében mutat kontrasztosan, hogy szinte pontosan három évvel korábban a köztársasági elnök néhány nap leforgása alatt a maga javára tudta fordítani a közhangulatot és elérte, hogy megkezdődhetett az úgynevezett „speciális nyugdíjrendszerek” felszámolása. Habár a 2007-es év végén is volt tömeges munkabeszüntetés a közösségi közlekedésben, az akkori sztrájkoknak ereje nem mérhető a 2010-es eseményekhez. 2010 novemberében Sarkozy valójában nem (csak) a nyugdíjkorhatár általános, 60-ról 62 évre történő emelése miatt élte át elnöksége és kormánya legvalóságosabb időszakát: valójában a megszorító intézkedés által kiváltott elégedetlenségi hullám tünet, ami arról árulkodik, hogy a választók három év leforgása alatt elpártoltak az eleinte még teljesítményelvű-reformer, majd gazdaságmentő-etatista, végül pedig megszorító programot hirdető államfőtől.¹⁴ A bizalmi válság arra enged következtetni, hogy a Sarkozy-ellenes hangulat fellángolása nem kizárólag a nyugdíjrendszer finanszírozhatósága érdekében hozott megszorításnak köszönhető, hanem mélyebb okai vannak: az elnöknek három és fél év alatt nem sikerült koherens önképet, „izmust” teremtenie.

A 60 éves nyugdíjkorhatár fenntarthatatlansága kevés magyarázatot igényel. Ennek ellenére az államfő a több hónapon át tartó intenzív vita során képtelen volt a maga javára fordítani a helyzetet, amit nyilvánvalóan nagyban gátolt, hogy az átalakítás levezénylésével megbízott – és a reform törvénybe iktatását követő kormányátalakítás nyomán rövid úton menesztett – Eric Woerth munkaügyi miniszter a Sarkozy-elnökség egyik legsúlyosabb korrupciós botrányába keveredett. Amikor pedig 2010 koranyarán kezdett körvonalazódni, hogy a korhatáremelés aligha lesz az év sikere az Élysée-palota számára, Nicolas Sarkozy hosszú időre még az általa korábban maximálisan kihasznált nemzetközi megszólalási lehetőségekből is látványosan hátrébb húzódott. Olyannyira, hogy az amerikai Time magazin egyik újságírója már májusban azt kérdezte: hova tűnt Sarkozy?¹⁵ Bár borítékolható, hogy ez a hozzáállás nem marad tartós, az biztonsággal kijelenthető, hogy szűk másfél évvel az elnökválasztás előtt Sarkozy már aligha lesz képes új profilt adni elnökségének és kormányának. Sőt: a novembervégi kabinetátalakítás karaktere is arra enged következtetni, hogy az Élysée-palota korábbi proaktív, nemritkán tudatosan konfliktuskereső stílusa is átadja a helyét az V. köztársaság közjogi hagyó-

¹⁴ Az elemzés kereteit szétfeszítené a francia nyugdíjrendszer akár csak vázlatos bemutatása is. A 2007-es reform jelentősége az volt, hogy az olyan nagy állami cégek, mint az SNCF vasúttársaság alkalmazottjai ne vonulhassanak nyugállományba átlag 37 és fél év járulékfizetés után, hanem privilégiumaik elvesztésével integrálódjanak a „klasszikus” nyugdíjrendszerbe. A 2010-es általános nyugdíjkorhatár-emelést a rendszer fenntarthatatlansága indokolta. Mitterrand elnök 1982 márciusában 65-ről rendeleti úton 60 évre csökkentette a nyugdíjjogosultság alsó korhatárát, ez pedig szerzett jogként az évtizedek során érinthetlenné vált. *La retraite a 60 ans à été une mesure symbolique de Mitterrand en 1981*, La Croix 2010. május 26. (www.la-croix.com/La-retraite-a-60-ans-a-ete-une-mesure-symbolique-de-l-altern/article/2427117/55350).

¹⁵ *Where's Sarkozy? New Low Profile for French Leader*, Time 2010. május 5. (www.time.com/time/world/article/0,8599,1987001,00.html).

mányához hűbb szerepfelfogásnak, amelyben a köztársasági elnök a vele azonos politikai alapon álló kormányra és miniszterelnökére bízta a „napi” ügyintézést, mentesítve az állam első emberét a szükségszerű érdekütközésekkel és további népszerűségvesztéssel járó belügyek alól. A hatalommegosztás ilyen újrakonfigurálása azonban pont az elmúlt évek gyökeresen eltérő elnöki szerepfelfogása miatt már a kiindulópontban komoly hitelességi problémákkal terhelt, nehezítve az Élysée-palota stratégiájának megvalósítását.

Miért győzhet mégis – és milyen áron?

Minden nehézség és népszerűtlensége ellenére Sarkozy azonban okkal reménykedhet abban, hogy 2012-ben további öt évvel meghosszabbíthatja államfői mandátumát. Nemcsak azért, mert politikusi karrierje során több alkalommal is bizonyította, hogy a bizalomvesztés kellő akarattal helyreállítható. Hiába nem látszik megvalósulni a köztársasági elnök legfőbb 2007-es ígérete, vagyis a polgárok vásárlóerejének fokozása, ha riválisai legalább annyi potenciális törésvonallal terheltlen készülnek átvenni az ország irányítását a gaulle-istáktól.

A közelmúltban több közvélemény-kutatásból is az derült ki, hogy egy „most vasárnap” feltételezett elnökválasztás második – vagyis kétszereplős – fordulójában Sarkozy mind Martine Aubry jelenlegi szocialista pártfőtitkár asszonnal, mind Dominique Strauss-Kahn IMF-vezérigazgatóval szemben alulmaradna: előbbi nagyjából 2, utóbbi viszont már messze a hibahatáron túli, 18 százalékpontos különbséggel előzné meg.¹⁶ Ez azonban – túl azon, hogy közvélemény-kutatás – több szempontból is hipotetikus helyzet, ugyanis csak a jelenlegi, 2010-es év végi ismeretek szerint legalább három potenciális szocialista elnökjelölt-aspiráns van. Korántsem kizárt, hogy a 2007-ben már vereséget szenvedő Royal ismét beszáll az előválasztási megmérettetésbe, rajta kívül a „természetes” jelölt Martine Aubry főtitkár, illetve a legesélyesebbként számon tartott Strauss-Kahn – egyelőre tudatosan lebegtetett – indulása is eltérő forgatókönyvekhez vezethet. Tény, hogy az IMF jelenlegi, nem melleleg 2007-ben pont Sarkozy által javasolt vezetője komoly kihívás elé állítaná az államfőt, azonban ennek komoly előfeltétele, hogy az elmúlt öt évben tudatosan képviselt, a nyugat-európai balközép pártoknál jóval markánsabban piacellenes hangvételnek köszönhetően megerősödött PS kibékítse szavazóit a nemzetközi pénzügyi világ egyik vezetőjének pragmatikusabb gazdaságpolitikai nézeteivel. Egy ilyen politikai kísérletben pedig benne rejlik a kockázat is, amire Sarkozy értelemszerűen építeni tud.¹⁷ Ugyanezek a belső viták terhelték már 2007-ben

¹⁶ A Harris Interactive november 9–10-i felmérése az Aubry–Sarkozy párharcáról: *En 2012, Fillon gagnerait contre Aubry, Sarkozy serait battu*, Libération 2010. november 12. (www.liberation.fr/politiques/01012301849-2012-fillon-1-emporterait-contre-aubry-sarkozy-serait-battu). A Strauss-Kahn–Sarkozy választásról az Ifop felmérése: www.ifop.fr/media/poll/1330-1-study_file.pdf.

¹⁷ Helyhiány miatt nincs mód kitérni rá, de a személyi és gazdaságpolitikai különbségek mellett a francia baloldal hagyományos sokrétűsége, a trockistáktól a kommunistákon és zöldeken, illetve globalizá-

is a szocialistákat, és egyelőre kevés jel utal arra, hogy mostanra sikerült volna áthidalniuk a személyi és filozófiai különbségeket.

Természetesen nem csak az ellenfél megosztottságában reménykedhet Nicolas Sarkozy: amennyiben sikerül „visszatérnie” a francia köztársasági elnök hagyományos szerepéhez, vagyis a külpolitika és a diplomácia irányításához, akkor a nemzetközi fórumokon – mint például a G20- és a G8-elnökségekben – olyan lehetőségeket aknázhat ki, amelyek a választópolgároknak kedves nagyhatalmi pozíció erősítésével (vagy annak látszatával) szolgálnak. Chirac elnök kifejezetten épített az ebben rejlő potenciálra, amikor az Egyesült Államok 2003-as Irak elleni háborújának legmarkánsabb ellenzőjeként a nemzeti érdek megtestesítőjeként jelenhetett meg az ENSZ-ben és más olyan nemzetközi szervezetekben, ahol Franciaországnak 1945 óta hagyományosan vezető szerep jut. Jól mutatja a nemzetközi kapcsolatok népszerűsítő növelő lehetőségét az a felmérés, amely szerint 2008 végén, az Európai Unió francia elnökségi felévet követően az államfő támogatottsága 46 százalékosra emelkedett, hat hónap alatt 8 százalékponttal erősítve az elnökbe vetett bizalmat.¹⁸

Ami azonban mindebből következik, az Sarkozy számára és a vele szemben 2007-ben táplált reményekhez képest összességében kevésbé pozitív. Ha sikerül is 2012-ben újra győznie, az már minden bizonnyal nélkülözni fogja azt a lehetőséget, amit a francia elnök jelentett az európai jobbközép pártok számára: hogy ugyanis van korszerű, piacpárti, ugyanakkor nem kritikátlanul államellenes, innovatív, atlantista és komplexusoktól mentes konzervatív politika. Ennek kiformalásához öt év – még a globális gazdasági válság mellett is – elég lett volna, ha létezik *sarkozysme*. 2011-re úgy tűnik, nem létezik.

ciókritikusokon át a szocialistákig érő íve továbbra is megoldatlan probléma, amivel szemben a jobboldal jóval homogénebb képet mutat még akkor is, ha a szélsőjobboldal mellett biztos indulónak látszik Sarkozy nagy riválisa, Dominique de Villepin egykori miniszterelnök (2005–2007).

¹⁸ *Watch out, world*, The Economist 2010. október 9–15., 33.

FÉNYKÉPÉSZ A VÁROSBAN

Hemzőváros – Hemző Károly kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban. Kurátor: Kiscsatári Marianna, nyitva 2011. január 1-jéig, keddtől vasárnapig 10 és 18 óra között

Hemző Károly neve a hetvenes években születettek generációjából sokaknak inkább anyáink Lajos Mari-szakácskönyveinek fotósaként ismerős. Pedig – mint azt a Nemzeti Múzeum egyik eldugott szegletében január elejéig látható kiállítás bizonyítja – egy sokfelé tájékozódó, érzékeny, az emberi világot érző humorral figyelő fotográfusról van szó, aki a sportolók és a lovak mellett szenvedéllyel látva fotózta a várost, Budapestet. „Ne csak nézzen vele, lásson is” – tanácsolta állítólag a lapunk előző számában bemutatott mester, Escher Károly, akire „úgy néztem mint egy istenre” – idézi fel Hemző fordulatát a Fotóriporter ezévi 5. száma, amelyet Szarka Klára szerkesztett. Az 1928-ban született művész kezügységére hamar felfigyeltek a családban: jókezü műszerésznek szánták. Ám mint többször életében, húga lépett közbe: 1942-ben elolvasott egy hirdetést, amelyben laborasszisztenst kerestek a Hunnia Filmstúdióba. Innen indult a fotográfusi pálya, hogy aztán megállás nélkül tartson napjainkig. (A húg akkor is döntő befolyással volt bátyja életére, amikor a háború után súlyos, halálosnak tűnő tüdőbajára szerzett akkor csodaszámba menő Streptomocint vagy ugyancsak ő noszogatta arra, hogy akkor nyomdában dolgozó bátyja első, divatfotónak szánt műveit beküldje a Nők Lapjának, és elindulhasson a hivatásos fotós pályája 1952-ben.) A Honvéd SE, majd a Képes Sport alkalmazásában megmutathatta mindazt az örömet, szenvedést és diadalt, amit a fénykorában lévő magyars port kínált szurkolóinak és megörökítőinek. 1967-től nyugdíjba vonulásáig a Külügyminisztérium Magyar Szemle című lapjának volt a fényképésze, ahol – saját szavaival – az volt a dolga, „hogy bemutassa Magyarország szebbik arcát”. Emellett azonban láthatóan volt ideje arra, hogy a városi élet apró rezdüléseit is megörökítse, és felvételek ezreit, talán tízezeit készítse el kedves témájáról, a lovakról. A *Hemzőváros* című kiállítás a művész Budapesttel kapcsolatos képeiből nyújt áttekintést – de a Nemzeti Múzeum termeiben Hemző kedves dalainak kíséretében kis házi vetítésen megismerhetjük sporttal kapcsolatos felvételeit is, és láthatóak a fényképész egykori masinái is egy tárlóban. Kiscsatári Marianna hallatlan empátiával válogatta össze az anyagot, mindenkor a képek látványon túlnyúló üzeneteit keresve: az összefirkált panelház aljában a padon ülő, vélhetően vidékről *felhozott* bácsi magányában vagy a jegesasszony robusztus megjelenésében ugyanúgy meglátta a téma drámáját/iróniáját mint maga a művész. Ha időrendben igyekszünk nézni a – mily meglepő – kevés pénzből, de nagy invencióval összerakott kiállítást az első, 1957-es képtől az utolsó, 2004-esig, csendben követhetjük egy világ elsüllyedését is. Ismerve és semmiképpen nem felmentve 1957 Magyarországot, a hídon kutakodó újságíró és a mögötte figyelmesen álló hídmaster kettőse mégis figyelmet érdemel: más típusú embert látunk bennük. Rendjük és helyük magától értetődő: az újságíró fess – zakózebében vélhetően szarufésű lapul -, szövet-

kabátja, nyakkendője azt az emberanyagot mutatja, amellyel az ország vezetőinek is felépíthetőnek tűnt a szocializmus. A mestersége jegyeit eltéveszthetetlenül magán viselő szakmunkás pedig öntudatosan és figyelmesen áll mögötte. A nyolcvanas évek fotói azt a szétbomlást tükrözik, ahová a rendszer is jutott szűk három évtized alatt: graffitiket, szakadt plakátokkal borított házfalakat, csonka reklámfeliratokat, síthalmokat, a groteszk uralmát. Azt, amit az internetes fotótár, a fortepan.hu egyik létrehozója olyan plasztikusan fogalmazott meg egy, az origo.hu-nak adott interjújában: „rengeteg képünk van a nyolcvanas évekből, de egyszerűen használhatatlanok. Drótokat, csöveket lehet látni, silány tárgyakkal vettük körül magunkat. Nem látsz senkit, aki az utcán újságot olvas, de jó családi képek sincsenek: az emberek elkezdenek idiótán, infantilisen viselkedni, számárfülekét mutogatnak egymásnak.”*

A kiállítás hű és elgondolkodtató lenyomata a kornak: számárfül az időnek.

A hídmaster és az újságíró (1957)